

РЕЦЕНЗІЯ

докторки юридичних наук, професорки
Чорнописької Вікторії Зіновіївни
на дисертацію Маркович Христини Михайлівни
на тему: «Правова ідеологія як державно-суспільний феномен»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена тим, що сьогодні в умовах воєнних реалій, коли держава перебуває на шляху свого нового демократичного та європейського розвитку, правова ідеологія повинна бути наріжним каменем становлення сильного, розвиненого громадянського суспільства. Про цивілізовану правову державу можна говорити лише тоді, коли вона сформувала стратегію бачення свого майбутнього державного розвитку, має систему ідеалів та цінностей, які задекларовані, гарантовані та захищені на державному рівні. В цьому сенсі значні сподівання покладаються на правову ідеологію, принаймні в частині, що безпосередньо пов'язана з перспективами інноваційних змін в українському соціумі, досягненням стратегічних і тактичних завдань державної політики, місця в цьому процесі основних соціотворчих суб'єктів – держави, суспільства, країни, окремо взятої людини. Специфіка правової ідеології зумовлюється, насамперед, тим, що вона виступає домінуючим чинником формування і правової системи, і правосвідомості, яка відображає ставлення суб'єктів до права (дійсного та бажаного) та правових явищ, характеризує тенденції розвитку правовідносин та їх сучасний стан.

Водночас слід наголосити, що значення правової ідеології суттєво зростає за умов дії колективних суб'єктів, якими є, що загальновідомо, політичні партії, громадянські організації, інституційно визначені суб'єкти соціальної дії – держава та органи, що її уособлюють, освіта і наука, законодавча, виконавча та судова гілки влади. Саме правова ідеологія здатна забезпечити наступність,

послідовність та безперервність державотворчого процесу, його підпорядкованість як стратегічним завданням, так і усталеним стандартам рівня й якості життя, демократичного, інноваційно орієнтованого розвитку громадянського суспільства. З огляду на це, вкрай важливим є здійснення критичного аналізу та обґрунтування різноманітних філософсько-правових теорій та концепцій, обумовлених перманентним розвитком суспільства, щодо правової ідеології як державно-суспільного феномену.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науково-дослідний рівень дисертаційного дослідження та опублікованих Маркович Христиною Михайлівною за його тематикою публікацій відповідає встановленим вимогам щодо такого виду наукових робіт.

Дисертацію виконано відповідно до положень, визначених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; норм, визначених у Стратегії людського розвитку, що затверджена Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, що схвалена Наказом МОН від 6 червня 2022 року № 527; пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; тематичним напрямом, визначених постановою Кабінету Міністрів України № 942-2011-п «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року» та відповідає кафедральній тематиці кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» «Імплементація європейських стандартів функціонування публічної влади в Україні (№

державної реєстрації 0124U000285, термін виконання: 2024–2028 роки).

Наукознавчий рівень та дослідницький характер дисертації і наукових публікацій Маркович Христини Михайлівни визначається вирішенням цілої низки вкрай назрілих проблем у сучасній правовій науці та суспільній дійсності.

На високий науковий рівень отриманих авторкою результатів вказує те, що нею на основі ґрунтовного огляду широкої вітчизняної та зарубіжної джерельної бази логічно систематизовані концептуальні аспекти феноменальності правової ідеології, чітко окреслено вплив правової ідеології на правову соціалізацію індивідуумів під час воєнних загроз та обґрунтовано визначені світоглядні основи удосконалення ідеолого-правової політики в Україні.

Відповідним науковим рівнем характеризуються дисертаційні положення щодо розуміння загальної теорії правової ідеології та значення феномену правової ідеології в умовах антропоцентричних трансформацій та метафізичних викликів глобалізованого суспільства тощо.

Про належний науковий рівень дисертації засвідчує передусім використання широкої джерельної бази – 319 джерел, з яких більшість іноземних – 186, що вказує на цілком новітнє бачення цієї проблеми в українському правовому дискурсі. Також для обґрунтування наукових положень і висновків Маркович Х. М. професійно застосувала емпіричну базу (аналітичні та статистичні матеріали), яка переконливо засвідчує про актуальність задекларованої проблематики. Особливу значимість становлять результати опитування, які продемонстровані у додатках, що дозволило визначити проблеми та шляхи вирішення реалізації правової ідеології в сучасній соціодержавній парадигмі.

Слід відзначити, доволі велику кількість наукових публікацій Маркович Христини Михайлівни за темою дисертаційного дослідження – 13 статей у наукових фахових виданнях України, 10 – тез доповідей на конференціях та

інших науково-практичних заходах та 6 публікацій, що додатково відображають наукові результати дисертації, які констатують високу апробацію результатів дисертації. Аналіз опублікованих праць дозволяє стверджувати, що в них оприлюднено основні положення дисертаційної роботи, ідеї, висновки та пропозиції, які вирізняються авторським підходом і високим науковим рівнем.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Результати наукового пошуку Маркович Христини Михайлівни характеризуються значною науковою новизною. Передусім новизна дисертації полягає в тому, що проблема правової ідеології упродовж останніх років не була предметом окремого дисертаційного дослідження, тому потребувала нагального переосмислення з огляду на новітні підходи до розуміння цього феномену у сучасному зарубіжному філософсько-правовому дискурсі, а також її значення в умовах воєнних реалій. Зокрема, здобувачкою обґрунтовано феноменальність правової ідеології як інтегрувальної ланки між державою та суспільством, що рефлексується в потрійній природі цього явища – її емерджентності, систематизувальному потенціалі та темпорально-синтезувальній здатності та розроблено авторську формулу відображення причиново-наслідкової емерджентної сутності правової ідеології; доведено, що особливість правової ідеології в державно-суспільній реальності розкривається в: унікальній екзистенційній ролі онтологічного буття, що відображається через систему регуляторів та механізмів, які формують її функціональну спрямованість; спроможності формування правого світогляду; дефініційовано ідеолого-правову політику сучасної держави, яку позиціоновано як узгоджену систему цілей, стратегій та заходів, що корелюють ідеологічні орієнтації та забезпечують їх загальнообов'язковість; визначено ключові концепти ідеолого-правової політики сучасної України та визначено напрями їх розвитку

відповідно до аксіологічно-гуманістичного спрямування національної системи права.

На схвалення заслуговують більшість положень наукової новизни, які виносяться на захист, однак найбільш цінними в аспекті новизни вважаємо положення авторки щодо: 1) сформованої матриці ролей правової ідеології в державно-суспільному житті: перший рівень – репрезентований нормативно-регулятивною сферою; другий рівень – представлений морально-суспільною сферою; 2) обґрунтуванні антетичних форм правової ідеології (державно-правова й суспільно-правова) та розробленні понятійно-категоріального апарату їх тлумачення, де державно-правову форму позиціоновано як ідеологію, що репрезентується в онтологічній та телеологічній природі структурування нормативної реальності за допомогою інтеграції ціннісно-світоглядних атрибутів, котра легітимізує публічну владу та створює фундаментальний епіфеномен соціального буття, а суспільно-правову – як ідеологію, що є виявом ідеалів, цінностей та інших світоглядних елементів, котрі через інституційні структури суспільства сприяють формуванню та становленню аксіологічних констант у реальності, синтезують правові орієнтири, підтримуючи розвиток суспільного консенсусу;

Безперечно, науковою новизною відзначається авторський підхід щодо виокремлення таких контрпозиційних архетипів форм правової ідеології: нормативність/інтуїтивність; позитивізм/ідеалізм; універсальність/поліфонія; інституціалізація/деінституціалізація, а також узагальнення основних змінних чинників трансформації правової ідеології під впливом глобалізаційних перетворень: інтегрованість правових ідей, що становлять основний конструкт правової ідеології; боротьба глобалізації та глокалізації правового світогляду; антагонізм гегемонного ідеологічного впливу, що виявляється у концептуальній боротьбі за домінування класичних і некласичних правових акторів; поширення мультикультуралізму права та правового культурного присвоєння в ідеологічних суспільно-державних чинниках; зміна

комунікативно-правового майданчика та відкритість правових механізмів; взаємопереплетеність темпоральних та просторових патернів у правовій ідеології.

Наукову новизну довершено формує удосконалення концепції формування правової ідеології через проведення опису циклу морального обґрунтування правових норм правовою ідеологією, інтерпретація ролі концепту правової соціалізації індивідуума через виокремлення значення цього феномена у воєнний час та герменевтичного аналізу колективного буття українського суспільства в умовах воєнного стану та екзистенційних ризиків антропологічного існування

Відтак, наукова новизна дисертаційної роботи Маркович Христини Михайлівни визначається обґрунтованістю та логічністю, що дозволяє стверджувати про її індивідуально-дослідницьке розуміння та високий науковий рівень формування.

Наукова новизна цілком висвітлена у положеннях дисертаційного дослідження та представлена у достатній кількості наукових публікацій (13 статтях у наукових фахових виданнях України, 10 – тез доповідей на конференціях та інших науково-практичних заходах та 6 публікаціях, що додатково відображають наукові результати дисертації, загалом 29 наукових публікаціях).

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова обґрунтованість положень та висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації відзначається чіткою, послідовною і логічною структурованістю, що забезпечує послідовне й вивірене розгортання дослідницької логіки, передбачає панорамність, універсальність і компаративну проєктивність аналітичного бачення. Методологія дослідження феноменальності правової ідеології сформована на основі сучасної правової матерії та ефективних практик її запровадження у контексті європейської

інтеграції, ґрунтується на авторській структурі, що передбачає ключові підходи та трирівневу систему методів: філософський, міждисциплінарний та темпорально-діалектичний. Філософський рівень методів формує фундаментальну основу для дослідженні правової ідеології, створюючи матрицю для інших методів, серед яких використані такі: діалектичний, феноменологічний, метафізичний, ґносеологічний. Другий рівень охоплює загальнонаукові методи пізнання, котрі прийнятні для наукової, інтелектуальної діяльності та використовуються в різних сферах наукового пошуку. На цьому рівні застосовано такі методи: аналіз і синтез, метод інференційного аналізу, абстрагування. Третій рівень найбільше демонструє власне бачення авторки на політико-правові та соціальні процеси, використовує спеціально-наукову методологію, що характерна для правознавства загалом і філософії права зокрема: юридичного моделювання, метод правової синергії, суб'єктивної інтуїтивності права, правової конкордії, метод авторського опитування.

Обґрунтованість наукових положень дисертації також зумовлена емпіричною базою, зокрема шляхом опитування, використанням значної кількості наукових джерел, як вітчизняних, так і зарубіжних, чинних нормативно-правових актів.

Наукова обґрунтованість репрезентованих результатів засвідчується чітко визначеним об'єктом та предметом дослідження, що відповідає вимогам такого рівня робіт, актуальності проблематики, та логічною і раціональною структурою дисертації. Об'єкт дослідження склали суспільні відносини у сфері формування світоглядного спрямування державних та правових явищ. Предметом дослідження є правова ідеологія як державно-суспільний феномен. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (319 найменувань) та додатків (на 18 сторінках). Загальний обсяг публікацій становить 6,17 друк. арк., з яких особисто авторці належить 5,25 друк. арк.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

У дисертації на належному науковому рівні, основувшись на наявній джерельній базі та авторському науково-обґрунтованому підході, виконане поставлене наукове завдання – здійснено комплексний аналіз онтологічної природи правової ідеології як державно-суспільного феномена через з'ясування сутності та антетичних форм вияву, його впливу на правову реальність, соціалізованість індивідуумів в умовах глобальних трансформацій та воєнних загроз.

Поставлене наукове завдання Маркович Христина Михайлівна виконала: розробивши авторську методологію дослідження правової ідеології як феномена суспільства та держави; виокремивши концептуальні засади та аналітичні підходи до епістеміології категорії «ідеологія»; розглянувши основні положення загальної теорії правової ідеології; узагальнивши концептуальні аспекти феноменальності правової ідеології; дослідивши онтологічний вплив правової ідеології на структурування державного організму та соціальної реальності; виокремивши антетичні форми правової ідеології; проаналізувавши правову ідеологію в умовах антропоцентричних трансформацій та метафізичних викликів глобалізованого суспільства; схарактеризувавши вплив правової ідеології на правову соціалізацію індивідуумів під час воєнних загроз; окресливши світоглядні основи удосконалення ідеолого-правової політики в Україні.

Значної наукової значимості теоретичних та практичних результатів дисертаційного дослідження сприяло дослідження сучасного впливу правової ідеології на правову соціалізацію індивідуумів під час воєнних загроз та проведення опитування щодо проблем та шляхів вирішення реалізації правової ідеології в сучасній соціодержавній парадигмі.

Дисертантка володіє методологією наукової діяльності, позаяк упродовж тривалого часу працює на кафедрі цивільного права та процесу, і є

розробником науково-методологічних рекомендацій для наукової роботи студентів, так і міжнародних та національних наукових грантів. У сфері свого дослідження Маркович Христина Михайлівна сформувала авторську методологію дослідження правової ідеології як феномена суспільства та держави, що репрезентується в поєднанні підходів (міждисциплінарний та темпорально-діалектичний) та становить трирівневу систему методів, котра на першому рівні представлена філософськими методами, які формують фундаментальну основу для дослідження правової ідеології, створюючи матрицю для інших методів: діалектичний, феноменологічний, метафізичний та гносеологічний методи; другий рівень охоплює загальнонаукові методи пізнання, котрі прийнятні для наукової, інтелектуальної діяльності для їх використання у різних сферах наукового пошуку: аналіз, синтез, інтерфераційний аналіз, метод логіки, абстрагування; третій рівень найбільше розкриває власне бачення автора на політико-правові та соціальні процеси, використовує спеціально-наукову методологію, що характерна для правознавства загалом та філософії права зокрема: метод юридичного моделювання, юридико-синергетичний, метод правової конкордії, суб'єктивної інтуїтивності права та метод авторського опитування.

Комплексний підхід дисертантки у застосуванні методів наукового пізнання став запорукою отримання якісних наукових результатів дисертаційного дослідження.

***Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.
Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у
практиці***

Теоретична та практична значущість одержаних результатів полягає у можливості їх подальшого використання у сфері правотворчості, науково-дослідній сфері, практичній діяльності, освітньому процесі тощо.

Результати наукового пошуку можуть знайти практичне застосування у науково-дослідній сфері – для розроблення і впровадження нових

методологічних підходів до правового унормування юридичних цінностей та правових явищ, пов'язаних з ідеолого-світоглядною сферою суспільно-державної реальності; в освітній діяльності – під час викладання низки загальнотеоретичних та галузевих дисциплін, з-поміж яких: «Теорія та філософія права», «Конституційне право України», «Правова глобалістика», «Актуальні проблеми конституційного та міжнародного права», «Теорія і практика конституціоналізму» тощо (довідка видана в Національному університеті «Львівська політехніка» № 67-01-50 від 10.01.2025 р.).

Практична значущість результатів у правотворчій діяльності – для формування правової політики національно-патріотичного, правоповажного виховання, правової соціалізації особи та правової культури українського суспільства через впровадження пропозицій у законодавство України, зокрема вони матимуть цінність для удосконалення ЗУ «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»; правореалізаційній діяльності – для підвищення рівня обізнаності службовців органів державної влади та місцевого самоврядування, представників інститутів громадянського суспільства щодо аксіологічних детермінант сучасного права та цінностей євроінтеграційного вектору розвитку державності, а також відстоювання національного інтересу в державно-соціальній реальності (довідка видана ГО «Ярій», довідка видана Львівською військовою адміністрацією №02-вих-87 від 30.01.2025 р.).

Загалом дисертація є завершеною працею, структура якої є оптимальною, логічною, відповідає встановленим вимогам до такого виду робіт, і дозволяє сформулювати дефініцію правової ідеології як державно-суспільного феномену. Дисертація відповідає вимогам, які пред'являються до дисертаційних досліджень. Оформлення дисертації та анотації відповідає тим вимогам, які висуваються до такого виду робіт. Структура дисертації та зміст її підрозділів слугували розкриттю мети наукового пошуку та виконанню поставлених авторкою завдань дослідження. Результати дисертаційного дослідження мають

наукову цінність і важливе значення для подальшого розвитку юридичної науки.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація не містить порушень академічної доброчесності. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею. У дисертаційній роботі немає текстових запозичень, використання ідей інших авторів без посилання на джерела. Дотримані усі норми законодавства про авторське право.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Оцінюючи позитивно рецензовану роботу, потрібно звернути увагу на окремі дискусійні питання, що потребують додаткової аргументації, тлумачень під час публічного захисту або потребують урахування у науковій роботі:

1. Загалом схвально оцінюючи методологічний інструментарій дисертації, вважаємо що окремі аспекти його потребують певного розширення. У дисертації авторка не використала синергетичний метод, що суттєво звужує можливості аналізу правової ідеології як державного та суспільного феномену. Синергетичний підхід дозволяє розглядати правову ідеологію як відкриту, динамічну систему, що самоорганізується під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Його застосування могло би сприяти значно глибшому розумінню нелінійних процесів у формуванні та трансформації правових ідеалів, що є актуальним у сучасних умовах суспільного прогресу.

2. У дисертації міститься ґрунтовний виклад ключових концептів ідеолого-правової політики сучасної України, однак простежується термінологічна неоднорідність. Деякі поняття використовуються без чітких дефініцій або ж у різних контекстах, що може ускладнювати їхнє однозначне розуміння. Зокрема, термін «ідеологічне спрямування демократичного врядування народу» потребує уточнення щодо його змістового наповнення та відмінності від більш усталених понять, таких як «демократичне врядування» чи «демократична участь».

3. У дисертаційному дослідженні ідеолого-правова політика розглядається як комплексний феномен, що поєднує правові та ідеологічні аспекти у процесі державного управління. Однак, для забезпечення наукової коректності та практичної ефективності такого підходу необхідно чітко розмежувати сфери впливу правової політики та ідеологічних концепцій. Однією з ключових загроз, яка може виникати у разі нерозмежування цих сфер, є ризик перетворення правової політики на інструмент нав'язування єдиної ідеологічної доктрини, що несумісно з демократичними принципами. Навпаки, ефективна ідеолого-правова політика має забезпечувати баланс між правовими нормами та суспільними цінностями, не допускаючи обмеження ідейного плюралізму або підміни правових механізмів ідеологічними установами.

Вказані зауваження носять дискусійний характер, підтверджують складність досліджуваної теми та не знижують її методичної та науково-практичної значущості дисертації Маркович Христини Михайлівни, і лише акцентують на вагомості її внеску у правову науку.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Маркович Христини Михайлівни на тему «Правова ідеологія як державно-суспільний феномен» є завершеною комплексною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові обґрунтовані результати. Вона відповідає вимогам, які пред'являються до дисертаційних досліджень. Положення та висновки роботи дисертантка отримала особисто, їм притаманна наукова новизна та практична значущість, обґрунтованість й достовірність.

Дисертація Маркович Христини Михайлівни на тему «Правова ідеологія як державно-суспільний феномен» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів відповідає спеціальності 081 Право, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, іншим нормативним вимогам, а її авторка – Маркович Христина Михайлівна, на підставі публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

Рецензент –

професорка кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету

«Львівська політехніка»

докторка юридичних наук, професорка **Вікторія ЧОРНОПИСЬКА**

Підпис засвідчую:

Вчений секретар

Національного університету

«Львівська політехніка»

Роман БРИЛИНСЬКИЙ